

LIETUVOS TARYBOS ATSTOVAVIMAS SOVIETŲ RUSIJOJE 1918 METAIS

PROF. DR. SANDRA GRIGARAVIČIŪTĖ

*Šiaulių universiteto Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų
fakulteto Istorijos ir filosofijos katedra
Šiauliai University, Faculty of Social Sciences, Humanities and Art,
Department of History and Philosophy
P. Višinskio g. 38, LT-76352 Šiauliai
El. paštas sandra.grigaraviciute@leu.lt*

Santrauka

Straipsnyje analizuojama Lietuvos Tarybos vyriausiųjų įgaliotinių Sovietų Rusijoje (Maskvoje ir Petrograde) paskyrimo, kompetencijos ir veiklos specifikos problematika. Tyrimas atskleidžia realiai egzistavusį Lietuvos Tarybos, Lietuvos ir Lietuvos piliečių atstovavimo Sovietų Rusijos europinėje dalyje (iki Uralo) mechanizmą Vokietijos diplomatinės ir konsulinės tarnybos sudėtyje ir parodo pastangas perimti iš Vokietijos diplomatinį ir konsulinį Lietuvos atstovavimą. Taip pat straipsnyje nagrinėjami Lietuvos atsiskyrimo nuo Rusijos ir Lietuvos piliečio radimosi klausimai.

Reikšminiai žodžiai: Lietuvos Taryba; atstovavimas; įgaliotinis; Sovietų Rusija; Vokietija.

Įvadas

Lietuvos Taryba į Lietuvos nepriklausomybės paskelbimą ir pripažinimą nukreiptą politiką užsienyje vykdė diplomatinėmis

priemonėmis – tiesiogiai ir netiesiogiai. Tiesiogiai su užsienio šalių politikais ir diplomatais bendravo Lietuvos Tarybos prezidiumo nariai, netiesiogiai – Lietuvos Tarybos įgaliotiniai, vyriausieji įgaliotiniai, Lietuvos Tarybos įgaliotos lietuvių institucijos užsienyje – lietuvių tautos tarybos (JAV, Šveicarijoje), vyriausiosios lietuvių tautos tarybos (Rusijos europinėje dalyje, Urale ir Sibire, Ukrainoje, Gruzijoje, Šiaurės Kaukaze). Pirmąjį įgaliotinį Juozą Purickį Lietuvos Taryba paskyrė jau antrąją savo gyvavimo dieną ir įgaliojo jį veikti Lietuvos Tarybos vardu¹.

Lietuvių istoriografija iki šiol daugiausia dėmesio skyrė Lietuvos Tarybos ir jos įgaliotinių diplomatinei veiklai neutraliose, Antantės šalyse ir Vokietijoje 1917 m. spalio – 1918 m. spalio mėnesiais². Klausimas, ar Lietuvos Tarybos įgaliotinių 1918 m. buvo ir Rusijoje, kol kas nekeltas. Tyrėjų apsiribota Rusijos lietuvių ir jiems atstovaujančių

¹ 1918 07 19 Lietuvos Tarybos prezidiumo įgaliojimo raštas Juozui Purickiui. (*Vollmacht*). LMAVB RS, f. 255-1096, lap. 20.

² Čepėnas, P. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*. T. 2. Fotografuotas leidimas. Vilnius: Lituanus, 1992, p. 34–83; *Lietuvos istorija*. T. 10, d. 1. Vilnius: Baltos lankos, [2013], p. 73–95; Eidintas, A. Views on Foreign Policy within the Lithuanian State Council 1917–1919. *Studia Baltica Stockholmiensia*. 1991, vol. 8, p. 373–380; Eidintas, A. *Lithuania in European politics: the years of the first Republic, 1918–1940*. Vilnius: Vaga, [2003], p. 11–31; Maksimaitis, M. *Mažoji konstituanta: Lietuvos taryba atkuriant valstybingumą*. Vilnius: Justitia, 2011. 432 p.; Laurinavičius, Č.; Lopata R. Germany and Lithuania, 1917–1939. *Lithuanian Foreign Policy Review*. 2001, No 2 (8). Prieiga per internetą: http://www.lfpr.lt/uploads/File/2001-8/Laurinavicius_Lopata.pdf; Lopata, R. *Lietuvos valstybingumo raida 1914–1918 metais*. Vilnius: Mintis. 1996. 223 p.; Motuzas, R. *Lietuvos diplomatinis atstovavimas Švedijoje*. Vilnius: Versus aureus, 2011, p. 52; Savickis, J. Skandinavija. *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918–1928*. Fotografuotas leidimas. Kaunas: Šviesa, 1990, p. 59; Gaigalaitė, A. Lietuvos Tarybos diplomatija. *Mokslinės konferencijos „Iš Lietuvos diplomatijos istorijos“ medžiaga*. Kaunas, 1994, p. 22–38; Grigaravičiūtė, S. *History of Lithuanian diplomacy, 1918–1940: study guide for Lithuanian and Erasmus students*. [Vilnius: Edukologija, 2013]. 88 p. (CD). Taip pat klasika tapusiuose darbuose: Žepkaitė, R. *Lietuva ir Didžiosios valstybės 1918–1939 m.* Kaunas: Šviesa, 1986. 193 p.; Žepkaitė, R. *Lietuva tarptautinės politikos labirintuose (1918–1922)*. Vilnius: Mintis, 1973. 193 p.; Žiugžda, R. *Lietuva imperialistinių valstybių planuose, 1917–1940*. Vilnius: Mokslas, 1983, 177 p.

institucijų politinės veiklos analize Pirmojo pasaulinio karo metais³. Tačiau Lietuvos Tarybos ir Vyriausiosios lietuvių tarybos Rusijoje (toliau – VLTR) subordinaciniais ryšiais, kurie padėtų išsiaiškinti Lietuvos Tarybos, o vėliau ir Lietuvos valstybės atstovavimo Rusijoje ištakas, – nesidomėta. Nuošalyje liko ir svarbus faktas, kad dauguma užsienio šalyse Pirmojo pasaulinio karo metais gyvenusių tremtinių ir pabėgėlių lietuvių, kaip, beje, ir lietuviai Vokietijos okupuotose teritorijose, buvo Rusijos piliečiai.

Tyrimas atskleidžia realiai egzistavusį Lietuvos Tarybos, Lietuvos ir Lietuvos piliečių atstovavimo Sovietų Rusijos europinėje dalyje (iki Uralo) mechanizmą, priklausant Vokietijos diplomatinei ir konsulinei tarnybai, ir parodo pastangas perimti iš Vokietijos diplomatinį ir konsulinį Lietuvos atstovavimą, o negalint to padaryti bent jau pranešti Vokietijos karinei vadovybei Lietuvoje apie Lietuvos Tarybos įgaliojtinio ar vyriausiojo įgaliojtinio paskyrimą. Tyrimas taip pat svarbus dėl jame pateikiamų atsakymų į esminius, su Lietuvos diplomatinio ir konsulinio atstovavimu užsienyje susijusius – Lietuvos atsiskyrimo nuo Rusijos ir Lietuvos piliečio radimosi – klausimus.

Tyrimo objektas – Lietuvos Tarybos vyriausiųjų įgaliojtinųjų Sovietų Rusijoje (Maskvoje ir Petrograde), subordinuotų Vokietijos diplomatinei ir konsulinei tarnybai, paskyrimo kontekstas, kompetencija, veiklos specifika. Tyrimo objektu tapo ir Lietuvos atsiskyrimo nuo Rusijos deklaracijos Lietuvoje ir užsienyje, Lietuvos piliečio radimosi kontekstas bei VLTR ryšiai su Lietuvos Taryba ir subordinacijos jai procesas. **Tyrimo geografija** apima europinę Sovietų Rusijos dalį iki Uralo, nes prasidėjęs pilietiniam karui Urale ir Sibire kūrėsi ir veikė laikinosios vyriausybės, ryšys su ten gyvenančiais lietuviais nutrūko, ir

³ Balkelis, T. *Moderniosios Lietuvos kūrimas*. Vilnius: Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 211–238; Čepėnas, P. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*. T. 2. Fotografuotas leidimas. Vilnius: Lituania, 1992, p. 34–83; Yčas, M. Rusijos lietuvių pastangos kovose už Lietuvos nepriklausomybę. *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918–1928*. Kaunas, 1990, p. 21–33.

dėl to susiformavo atskiros lietuviams ir Lietuvos piliečiams atstovaujanti ir jų interesus ginančios institucijos⁴.

Tyrimas apima **laikotarpį nuo 1918 m. gegužės 14 d. iki lapkričio 11 d.**, t. y. nuo Lietuvos Tarybos vyriausiojo įgaliotinio Maskvoje „visai Rusijai“ – Česlovo Landsbergio paskyrimo iki Laikinosios Lietuvos Vyriausybės sudarymo, kai Lietuva, turėdama savo Vyriausybę, jau galėjo skirti diplomatinę atstovą užsienyje. Laikotarpio pabaigos data yra santykinė, nes Vokietijai 1918 m. lapkričio 5 d. nutraukus diplomatinius santykius su Sovietų Rusija Vokietijos, o kartu ir Lietuvos piliečių atstovavimą Maskvoje perėmė Švedijos konsulas. Tyrimo ribos peržengtos aiškinantis Lietuvos atsiskyrimo nuo Rusijos deklaravimo procesą, Lietuvos piliečio radimąsi ir VLTR subordinacijos Lietuvos Tarybai procesus.

Lietuvos Tarybos atstovavimo Sovietų Rusijoje 1918 m. gegužės 14 d. – lapkričio 11 d. laikotarpiu, remiantis Lietuvos Tarybos vyriausiųjų įgaliotinių Sovietų Rusijoje paskyrimo formuluočių ir jurisdikcijos kaita, išskirtini du etapai – *pirmasis*, nuo 1918 m. gegužės 14 d. iki rugpjūčio 21 d. (nuo Lietuvos Tarybos vyriausiojo įgaliotinio Maskvoje Č. Landsbergio paskyrimo iki Lietuvos Tarybos vyriausiojo krašto atstovo Maskvoje Tado Šulco paskyrimo) ir, *antrasis*, nuo 1918 m. rugpjūčio 21 d. iki lapkričio 11 d. (nuo Lietuvos Tarybos vyriausiojo krašto atstovo Maskvoje T. Šulco paskyrimo iki Laikinosios Lietuvos Vyriausybės sudarymo). Pirmuoju etapu Lietuvos Tarybos atstovavimo centras ir rezidavimo vieta buvo Maskvoje, o antruoju – dviejuose miestuose: Maskvoje ir Petrograde, t. y. ten, kur veikė Vokietijos generaliniai konsulatai.

Lietuvos Tarybos atstovavimo Sovietų Rusijoje tyrimas atliktas pasitelkus publikuotus (spauda, atsiminimai, skelbti dokumentai) ir nepublikuotus šaltinius (Lietuvos centriniame valstybės archyve, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje).

⁴ Grigaravičiūtė, S. *Lietuvių ir Lietuvos piliečių atstovavimas Sibire 1918–1920 metais*. – Straipsnio rankraštis įteiktas leidybai 2017 m. liepos 18 d.

Įsigilinti į Lietuvos vyriausiųjų įgaliotinių Rusijoje (Maskvoje ir Petrograde) bei įgaliotinių kituose Rusijos miestuose paskyrimo laiką, aplinkybes, kompetenciją, veiklos specifiką padėjo Lietuvos centriname valstybės archyve (LCVA) Lietuvių informacijos biuro fondo (f. 1486) 1 apraše, Lietuvos užsienio reikalų ministerijos fondo (f. 383) 18 apraše, Lietuvos Tarybos įgaliotinio Maskvos atstovybės fonde (f. 1561), Lietuvos Valstybės Tarybos fondo (f. 1014) 1 apraše, Vokietijos užsienio reikalų ministerijos politinio archyvo (RZ 201), Lietuvos mokslų akademijos Rankraščių skyriaus (f. 70-1096, f. 255-1001, f. 255-1011, f. 70-286, f. 255-1029, f. 255-1024, f. 255-1052, f. 255-1068, f. 255-1063, f. 255-1079) fonduose esanti medžiaga. Vertingos informacijos suteikė dokumentai, publikuoti rinkinyje „Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai“⁵, 1918 m. Centrinio lietuvių biuro Sibire (Tomske) leisti „Pranešimai“ (Nr. 1–2)⁶, laikraščiai „Vadas“ (Petrograde), „Darbo balsas“ (Vilniuje), „Vienybė“ (Kaune), „Laisvė“ (Kaune). Išsiaiškinti Lietuvos Tarybos atstovavimo Sovietų Rusijoje ištakas padėjo informacija, esanti LCVA Darbo ir socialinės apsaugos departamento fonde (f. 928), laikraščių „Lietuvių balsas“ (Voroneže), „Darbo balsas“ (Vilniuje), „Vienybė“ (Kaune), „Pranešimai“ (Tomske)⁷, „Komunistas“ (Voroneže), „Vadas“ (Petrograde) straipsniuose, ir Martyno Yčo atsiminimai⁸.

Įsigilinti į tarptautinį Lietuvos vyriausiųjų įgaliotinių Rusijoje (Maskvoje ir Petrograde) paskyrimo kontekstą padėjo Winfriedo

⁵ *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai, 1917–1918*. Sudarė A. Eidintas, R. Lopata. Vilnius: Mokslas, 1991, p. 252.

⁶ Leidinys „Pranešimas“ yra įdėtas filologės iš Sankt Peterburgo Alionos Pužychinos baigiamojo darbo prieduose. Prieiga per internetą: <<http://www.genling.nw.ru/baltist/diploms/2011Puz%20ihina.pdf>> (2017 07 01).

⁷ *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai, 1917–1918*. Sudarė A. Eidintas, R. Lopata. Vilnius: Mokslas, 1991, p. 252.

⁸ Yčas, M. *Atsiminimai: Nepriklausomybės keliais*. [T. 3]. 2-oji laida. [Chicago], 1991, p. 160.

Baumgarto⁹ darbas, į teisinius aspektus – Mindaugo Maksimaičio¹⁰, tarptautinės teisės aspektus – Aleksandro Jaščenkos¹¹ darbai. Vertingų fragmentų apie lietuvių ir Lietuvos piliečių atstovavimą Rusijoje rasta Prano Čepėno veikale¹² ir leidinyje apie Mykolą Sleževičių¹³, o lietuvių veikimą Švedijoje – Jono Šliūpo darbe¹⁴.

Tyrimas atliktas taikant analizės, lyginimo, aprašomąjį, šaltinių ir literatūros gretinimo metodus. Apdorojant pirminius šaltinius, ypač rusų, prancūzų ir vokiečių kalbomis, taikytas loginis-analitinis metodas (atlikta turinio ir informacijos prasminė analizė).

Tyrimo tikslas – ištirti Lietuvos Tarybos atstovavimą Sovietų Rusijoje nuo 1918 m. gegužės 14 d. iki lapkričio 11 d., atskleidžiant atstovavimo specifiką bendrame Lietuvos Tarybos atstovavimo užsienio šalyse kontekste. Siekiant tikslo: 1) analizuojamos Lietuvos Tarybos atstovavimo ištakos, atskleidžiama, kada ir kur deklaruotas atsiskyrimas nuo Rusijos, kada randasi Lietuvos pilietis, VLTR subordinavimo Lietuvos Tarybai procesas; 2) tiriamas Lietuvos Tarybos vyriausiojo įgaliotinio Maskvoje Č. Landsbergio paskyrimo ir veiklos kontekstas, kompetencija, Rusijos lietuvių institucijų atstovų pagalba vykdam jam pavestas funkcijas; 3) nagrinėjami Lietuvos Tarybos atstovavimo Sovietų Rusijoje pokyčiai 1918 m. rugpjūčio 21 d. – lapkričio 11 d., atskleidžiama vyriausiųjų įgaliotinių kompetencijos ir jurisdikcijos kaita.

⁹ Baumgart, W. *Deutsche Ostpolitik 1918. Von Brest-Litowsk bis zum Ende des Ersten Weltkrieges*. Wien u. München: Oldenbourg, 1966. S. 208–359. Prieiga per internetą: <http://ubm.opus.hbz-nrw.de/volltexte/2010/2356/pdf/doc.pdf> [Leidimas pakartotas 2010.]

¹⁰ Maksimaitis, M. *Mažoji konstituenta: Lietuvos taryba atkuriant valstybingumą*. Vilnius: Justitia, 2011, p. 113–114.

¹¹ Jaščenka, A. *Tarptautinės teisės kursas*. Kaunas, 1931, t. 1, p. 237, 238.

¹² Čepėnas, P. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*. T. 2. Fotografuotas leidimas. Vilnius: Litanus, 1992, p. 34–83.

¹³ *Mykolas Sleževičius*: [straipsnių rinkinys]. Chicago: Terra, 1954, p. 74.

¹⁴ Szlupas, J. *Essey on the past, present and future of Lithuania*. Stockholm, 1918, p. 40–43.

1. Lietuvos Tarybos atstovavimo Sovietų Rusijoje ištakos

Aiškinantis Lietuvos Tarybos atstovavimo Sovietų Rusijoje ištakas esminiai yra trys klausimai: *pirmas*, kada viešai padaryti Lietuvos Tarybos ar jos įgaliotų atstovų užsienyje pareiškimai apie Lietuvos atsiskyrimą nuo Rusijos, *antras*, kada randasi Lietuvos pilietis ir, *trečias*, ar Vyriausiąją lietuvių tarybą Rusijoje galime laikyti Lietuvos Tarybos atstove Rusijoje, t. y. ar ji pripažino Lietuvos Tarybą ir buvo jai subordinuota.

1.1. Kada ir kur deklaruotas Lietuvos atsiskyrimas nuo Rusijos

Lietuvių istoriografijoje yra gerai žinomi trys Lietuvos atsiskyrimo nuo Rusijos paskelbimai, – du lietuvių pareiškimai užsienyje – Lozanoje ir Stokholme ir vienas – Vilniuje. Datos – 1917 m. gruodžio 25 d., 1918 m. sausio 6 d. ir sausio 26 diena. 1917 m. gruodžio 25 d. deklaracija, kurioje skelbiamas atsiskyrimas nuo Rusijos, pateikta keliuose šaltiniuose. Vienas jų yra publikuotas 1918 m. leidinyje „Pro Lithuania“ (nr. 3, p. 61)¹⁵, o kitas paminėtas kariaujančioms ir neutralių šalių atstovams 1918 m. gegužės 16 d. Lietuvių tautos tarybos Lozanoje rašytame rašte¹⁶. Lietuvių spaudoje sutrumpintas šios deklaracijos tekstas variantas išspausdintas 1918 m. sausio 26 dieną Konkreti deklaracijos data „Darbo balse“ nebuvo paminėta. Pasakyta, kad tai yra „plačiai vokiečių spaudoje paskleistas“ Lietuvių informacijos biuro Lozanoje pareiškimas. Jo 3-ioje ir 4-oje dalyje teigiama: „Tautos Taryba, kaip tikra vyriausiųjų tėvynės reikalų gynėja pareiškia <...> kad **lietuvių tauta nuo šios dienos pertraukia visus ryšius su Rusija** ir, remdamosi tautų

¹⁵ Notification de l'indépendance de la Lituanie aux Etats belligerants et neutres. *Pro Lithuania*. 1918, No 3, p. 61–63; *Politisches Archiv des Auswartiges Amts* (toliau – PAAA) PAAA_RZ201_021717_205–207.

¹⁶ 1918 05 16 Lietuvių Tautos Tarybos raštas kariaujančioms ir neutralių šalių atstovams. LCVA, f. 1486, ap. 1, b. 1, lap. 22–23.

apsisprendimo teise, turi teisės ir priedermės imti į savo rankas tautos likimą ir reikalauti jai nepriklausomybės per kitas valstybes.¹⁷

Konkrety Lietuvos atsiskyrimo nuo Rusijos pareiškimo data nėra nurodyta ir išlikusiame Lietuvių tautos tarybos Lozanoje rašto Woodrow Wilsonui, Deividui Lloidui Georgui, Vittorio Emanuele Orlando ir Georges Clemenceau projekte. Virš mašinėle spausdinto teksto ranka pieštuku prirašyta 1918 m. sausis (*Janvier 1918*)¹⁸. Jame yra analogiška paskelbtajai (spaudoje) formuluotė apie atsiskyrimą nuo Rusijos („*Que le peuple lituanien se considere d'ores et déjà degage de tout liens envers l'etate russe*“), tačiau po deklaracijos teksto yra pakartotinai pabrėžta, kad „atsiskiriama nuo Rusijos ir sukuriama nepriklausoma valstybė“ („*Cett déclaration qui constitue, le programme national approuvé par tout notre peuple démontre sa volonté inébranlable de se séparer à tout jamais de la Russie afin dese constituer en unn Etate indépendant*“) ir prašoma pripažinti Lietuvos nepriklausomybę¹⁹.

Šveicarijoje oficialius Lietuvos Tarybos įgaliojimus, išduotus dar vykstant Lietuvių konferencijai Vilniuje 1917 m. rugsėjo 22 d., turėjo Juozas Purickis²⁰. Įgaliojime buvo parašyta, kad jis yra „įgaliotas atstovauti Lietuvos interesus užsienyje, kalbėti ir derėtis Lietuvos Tarybos vardu bei sudaryti sutartis (prieš tai patvirtinus Tarybai)“ („*dass er hier durch ermächtigt wird, die Interessen Litauens im Auslande zu vertreten,*

¹⁷ „3) dabartinį laiką didžioji Lietuvos dalis užimta yra vokiečių kariuomenės ir rusai nieko neįstengia dėl jos pagelbėti, nors lietuviai tebeįpildo savo dėlei jos pareigas. Dėl to visa Tautos Taryba, kaip tikra vyriausiųjų tėvynės reikalų gynėja pareiškia: 4) kad **lietuvių tauta nuo šios dienos pertraukia visus ryšius su Rusija** ir, remdamosi tautų apsisprendimo teise, turi teisės ir priedermės imti į savo rankas tautos likimą ir reikalauti jai nepriklausomybės per kitas valstybes.“ Žr. Visuomenės atbalsiai. *Darbo balsas*. 1918, sausio 26 (Nr. 6), p. 11.

¹⁸ 1918 sausis. Lietuvių Tautos Tarybos Lozanoje rašto projektas W. Wilsonui, L. Georgui, Orlando ir Clemenceau. LCVA, f. 1486, ap. 1, b. 1, lap. 9–11.

¹⁹ 1918 sausis. Lietuvių Tautos Tarybos Lozanoje rašto projektas W. Wilsonui, L. Georgui, Orlando ir Clemenceau. LCVA, f. 1486, ap. 1, b. 1, lap. 9–11.

²⁰ 1918 07 19 Lietuvos Tarybos prezidiumo įgaliojimo raštas Juozui Purickiui. (*Vollmacht*). LMAVB RS, f. 255-1096, lap. 20.

im Namen der Taryba zu sprechen, zu verhandeln, sowie Verträge im Namen der Taryba, vorbehaltlich ihrer Bestätigung durch die Taryba, abzuschliessen“²¹. Visuose Lietuvių tautos tarybos raštuose tiek kariaujančioms, tiek ir neutralioms šalims buvo pabrėžiama, kad ji (Lietuvių tautos taryba) yra Lietuvos Tarybos (Vilniuje) įgaliota jai atstovauti²².

Antrasis pareiškimas padarytas 1918 m. sausio 6 d. trečiojoje lietuvių konferencijoje Stokholme²³. Joje buvo pareikšta apie Lietuvos nepriklausomybę ir atsiskyrimą nuo Rusijos 1 straipsnio a) dalyje: „paskelbdama lietuvių tautą jos etnografinėse sienose esant **laisvą ir nepriklausomą nuo Rusijos**“²⁴. Šioje konferencijoje dalyvavo oficialus Lietuvos Tarybos įgaliotinis Jurgis Šaulys. Jo misijos tikslas buvo paskelbti Lietuvos nepriklausomybę Stokholme²⁵. Trečiosios lietuvių konferencijos Stokholme nutarimai buvo paskelbti skandinavų spaudoje²⁶, tačiau trumai jų turinys buvo referuotas ir Vilniaus lietuvių periodikoje²⁷.

Lietuvos Tarybos Vilniuje atsiskyrimas nuo Rusijos buvo pareikštas **1918 m. sausio 26 dieną**. Lietuvos Taryba nutarė kreiptis į Rusijos vyriausybę šiuo pareiškimu: „Lietuvos Taryba, kuri krašto lietuvių ir užsienio lietuvių yra pripažinta vienintele įgaliota lietuvių tautos atstovybe, remdamos pripažintą tautų apsisprendimo teisę ir lietuvių

²¹ *Ten pat.*

²² „L'organe de ses relations extérieures marchant étroitement d'accord avec la Taryba“. Žr. [Be datos] Notice Concernant la Restauration de l'Etat Lituaien. LCVA, f. 1486, ap. 1, b. 1, lap. 25–31; Lietuvių konferencijos Berne rezoliucijos. LCVA, f. 675, ap. 1, b. 45, p. 21.

²³ Grigaravičiūtė, S. *Skandinavija Lietuvos diplomatijoje 1918–1940 metais*: monografija. Vilnius: Saulabrolis, 2002, p. 40–44.

²⁴ *Ten pat*, p. 244. Tas pats anglų kalba, žr. Szlupas J. *Essey on the past, present and future of Lithuania*. Stockholm, 1918, p. 40–43.

²⁵ Grigaravičiūtė, S. *Skandinavija Lietuvos diplomatijoje 1918–1940 metais*: monografija. Vilnius: Saulabrolis, 2002, p. 40–44.

²⁶ Mažeika, V. *Danijos santykiai su Lietuva 1918–1940 m.* Vilnius: LII leidykla, 2002, p. 24; Grigaravičiūtė, S. *Skandinavija Lietuvos diplomatijoje 1918–1940 metais*. Vilnius: Saulabrolis, 2002, p. 40–44.

²⁷ Visuomenės atbalsiai. *Darbo balsas*. 1918, sausio 26 (Nr. 6), p. 11.

Vilniaus konferencijos nutarimu rugsėjo mėn. 17–23 d. 1917 metais, skelbia atstatanti nepriklausomą Lietuvos valstybę su sostine Vilniuje ir tą valstybę atskirianti nuo visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitomis tautomis. **Lietuvos Taryba, pranešdama apie šitai Rusijos vyriausybei, šiuomi pareiškia, kad nuo šios dienos Lietuva yra išėjusi iš Rusijos valstybės sąstato ir laiko save nepriklausoma valstybe.**²⁸

1.2. Kada randasi Lietuvos pilietis

Pirmojo pasaulinio karo metais Vokietijai okupavus lietuvių gyvenamas teritorijas, jie buvo Rusijos imperijos piliečiai. Tą puikiai iliustruoja Pranciškaus Karevičiaus pareiškimas Vokietijos karinei vadovybei Kaune 1916 metais. P. Karevičius, grįžęs iš Rusijos į okupuotą Lietuvą, Vokietijos karinei vadovybei pasakė, kad „Lietuva vokiečių yra okupuota, bet ji nėra prie Vokietijos prijungta. **Mes ir toliau pasi-
liekame Rusijos piliečiai.**“²⁹ 1918 m. kovo 3 d. pasirašius Brest Litovsko sutartį lietuviai tiek Vokietijos okupuotoje dalyje, tiek tremtiniai ir belaisviai Rusijoje ir kitose užsienio šalyse laikinai tapo Vokietijos pavaldiniais. Brest Litovsko sutartimi „Lietuva perėjo laikinam Vokietijos suverenitetui“³⁰. Vokietijos kaizeris Vilhelmas II 1918 m. kovo 23 d. pripažino Lietuvą „laisva nepriklausoma monarchiniais pagrindais su-
tvarkyta valstybe“, to pripažinimo pagrindu laikydamas Lietuvos Tarybos 1917 m. gruodžio 11 d. nutarimą³¹. 1918 m. kovo 23 diena lietuvių tautinių tarybų Rusijos imperijos teritorijoje susikūrusiose valstybėse laikyta atskaitos data Lietuvos piliečių interesams ginti. Lietuvių vyriausiosios tarybos Ukrainoje išduodamuose liudijimuose buvo parašyta: „[S]ulig Lietuvos Tarybos paskelbtos 22–23 kovo mėn. 1918 m.

²⁸ 1918 01 27 ištrauka iš Lietuvos Tarybos protokolo. LCVA, f. 383, ap. 18, b. 297, lap. 34.

²⁹ Yčas, M. *Atsiminimai: Nepriklausomybės keliais*. [T. 3]. 2-oji laida. [Chicago], 1991, p. 160.

³⁰ Maksimaitis, M. *Mažoji konstituanta: Lietuvos taryba atkuriant valstybingumą*. Vilnius: Justitia, 2011, p. 113.

³¹ *Ten pat*, p. 114.

Lietuvos nepriklausomybės ir visiems priverstinios tarptautinės teisės – šiojo Lietuvos piliečio asmuo, butas ir turtas yra neliečiami; jo suėmimas, kratos ir turto rekvizicijos tegalimos Lietuvių Tarybos įgaliotiniui dalyvaujant.³²

Neabejojame, kad ne vieną tyrėją ar (ir) skaitytoją suglumins frazė „Lietuvos Tarybos paskelbtos 22–23 kovo mėn. 1918 m. Lietuvos nepriklausomybės“, tiksliau, nepriklausomybės paskelbimo datos. Kodėl ne Vasario 16 diena? Manytume, kad šios datos pasirinktos neatsitiktinai. 1918 m. vasario 22 d. Vokietijos Reichstage buvo ratifikuota Brest Litovske pasirašyta sutartis³³. Todėl pirmoji data yra 1918 m. kovo 22 diena. Berlyne viešėjusi Lietuvos Tarybos delegacija, kuriai Vokietijos kaizeris deklaravo Lietuvos *de jure* pripažinimą, buvo įgaliota ir „1918 m. kovo 23 d. notifikavo Lietuvos nepriklausomybę pagal Vasario 16-osios nutarimo formulę“³⁴. Taigi antroji data žymi Vasario 16-osios akto notifikaciją Vokietijai. Vokietijos kaizeris suteikė Lietuvai pripažinimą taip pat tą pačią dieną.

Sibiro lietuviai laikėsi nuostatos, kad Lietuvai 1918 m. vasario 16 d. paskelbus, o **Vokietijos kaizeriui pripažinus Lietuvos nepriklausomybę** (apie tai Sibiro lietuvių spaudoje buvo pranešta 1918 m. liepos 15 d.³⁵) „**kiekvienas lietuvis turi teisę vadinti save Lietuvos piliečiu**“³⁶. Vilniuje leidžiamoje lietuvių spaudoje 1918 m. gegužės

³² 1918 07 09 Klemensui Matusevičiui išduotas Lietuvių vyriausios tarybos Ukrainoje liudijimas. LCVA, f. 928, ap. 28, b. 3, lap. 246a.

³³ Čepėnas, P. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*. T. 2... p. 245.

³⁴ Maksimaitis, M. *Mažoji konstituta: Lietuvos taryba atkuriant valstybingumą*. Vilnius: Justitia, 2011, p. 114; 1918 03 23 J. Šaulio, J. Staugaičio, J. Vileišio pasirašytas raštas Vokietijos vyriausybei (*An die Kaiserlich Deutsche Regierung*). PAAA_RZ201_021717_023.

³⁵ Apie Lietuvos nepriklausomybę. *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 2*. Tomskas, 1918 07 15, p. 4.

³⁶ Visiems lietuviams, besiteiraujantiems apie Lietuvos nepriklausomybę, buvo pranešama apie Vokietijos kaizerio manifestą, kuris Lietuvos Tarybos prezidentui buvo įteiktas 1918 m. gegužės 4 d. Žr. Apie Lietuvos nepriklausomybę, *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 2*. Tomskas, 1918 07 15, p. 4.

24 d. buvo paskelbta, kad „Kurliandija ir Lietuva pripažintos nepriklausomomis valstybėmis“, todėl „vyriausias vadas rytuose **įsakė atei-tyje visuose valdžios raštuose (pasuose)**, išduodamuose Kurliandijos ir Lietuvos piliečiams, **vadinti juos nebe Rusijos**, bet Kurliandijos arba **Lietuvos pavaldiniais**“³⁷. Taigi, atskaitos data yra Vokietijos kaizerio suteiktas pripažinimas, t. y. 1918 m. kovo 23 diena.

1.3. Ar Vyriausioji lietuvių taryba Rusijoje buvo subordinuota Lietuvos Tarybai

Lietuvių atstovavimo Rusijoje ėmėsi 1917 m. gruodžio 1 d. įsteigta Vyriausioji lietuvių taryba Rusijoje. Ji atstovavo lietuvių interesams Rusijos įstaigose, tarp užsienio šalių atstovybių, siuntė atstovą į taikos derybas Brest Litovske, išdavė lietuviams pasus³⁸ ir liudijimus, rinko mokesčius savo veiklai vykdyti³⁹. Ši diplomatinės formos veikla laikytina tarpiniu atstovavimu, tarp paprastojo ir diplomatinio atstovavimo⁴⁰. Tačiau šiame procese esminis klausimas, ar buvo VLTR subordinacinis ryšys su Lietuvos Taryba Vilniuje, kuri buvo vienintelė įgaliota „atstovauti lietuvių tautą ir jos politinę kryptį“. Paprasčiau tariant, ar VLTR **pripažino Lietuvos Tarybą** kaip aukščiausią tautos instituciją **ir ar buvo jai subordinuota?**

³⁷ Rygos gubernijos gyventojai laikomi Lifliandijos pavaldiniais. Žr. Lietuvos pavaldiniai. *Vienybė*. 1918, gegužės 24 (Nr. 18), p. 277.

³⁸ Draugelis, E. Lietuviškieji pasai. *Lietuvių balsas*. 1918, sausio 1 (Nr. 1), p. 2. „Išduotieji Tarybos pasai turės didelę psichologinę vertę: jie ugdyt žmonėse mintį apie lietuvių valdžios esmę. Taip pat ir pilietinę reikšmę turės: tie pasai auklės žmonėse valstybinį susipratimą.“ Buvo išrinkta LVTR pasų spausdinimo komisija. Pasus rengė 3 kalbom (lietuvių, rusų, vokiečių). Spausdoje buvo aprašytas pasų įsigijimo iš LVTR būdas: parsisiųsdins vietinės lietuvių tarybos iš LVTR už pinigus. Jei mieste nėra tarybos, tai galėjo padaryti draugija. *Lietuvių draugijos CK* perdavė liudijimų išdavimą LVTR. Liudijimas kainavo 3 rb. Pinigai buvo renkami į Tautos fondą. Dėl „lietuviškų pasų“. LVTR pranešimas. *Lietuvių balsas*. 1918, sausio 12 (Nr. 3), p. 2.

³⁹ Trijų partijų suvažiavimas Voroneže. *Lietuvių balsas*. 1917, lapkričio 30 (Nr. 65), p. 2–3.

⁴⁰ Jaščenka, A. *Tarptautinės teisės kursas*. Kaunas, 1931, t. 1, p. 237, 238.

Išrinkus VLTR nebuvo paskelbta, kad ji laiko Lietuvos Tarybą Vilniuje vienintele įgaliota atstovauti „lietuvių tautą ir jos politinę kryptį“. Knygos apie M. Sleževičių sudarytojai teigia, kad „LVTR, 1918 m. vasario 16 d. Lietuvos Tarybai Vilniuje paskelbus Lietuvos nepriklausomybės aktą, pasidarė savotiška lietuvių atstovybė“⁴¹. Tačiau oficialaus Lietuvos Tarybos įgaliojimo jai atstovauti LVTR neturėjo.

Taigi esminis klausimas, ar VLTR buvo subordinuota Lietuvos Tarybai Vilniuje ir, jei taip, – kada. Jau pirmuose posėdžiuose 1917 m. gruodžio 14–18 d. (n. k.) LVTR nusprendė siųsti „įgaliotą žmogų į Lietuvą, kad, tikrai aiškiai viską susižinojus, planingai ir tvarkingai gražintum namo tremtinius“⁴². 1918 m. sausio 2 d. (n. k.) LVTR Petrogrado prezidiumas išrinko komisiją, kuri susisiektų su Vokietijos atstovais Petrograde ir paprašytų leidimo LVTR atstovams „susivažiuoti“ su Lietuvos Tarybos nariais⁴³. Tikslas – išsiaiškinti gražinimo tvarką, būdus, pasus. Po šio nutarimo LVTR nekėlė tokio klausimo iki 1918 m. vasario 3 d. (n. k.). Klausimą vėl iškėlė Eliziejus Draugelis, siūlydamas kreiptis į Vokietijos pasiuntinį Wilhelmą von Mirbachą Petrograde⁴⁴.

Iš publikacijų Rusijos lietuvių spaudoje matyti, kad VLTR palaikė ryšius su Lietuvos Taryba Vilniuje ir su ja derino savo veikimą („Voldemaras nuvykęs Brestan žadėjo kuo veikiausiai susižinoti su didžiosios Lietuvos Taryba ir pasistengti, kad atstovas iš Vilniaus (nuo

⁴¹ *Mykolas Sleževičius*: [straipsnių rinkinys]. Chicago: Terra, 1954, p. 74.

⁴² Lietuvių Vyriausios Tarybos posėdžiai. *Lietuvių balsas*. 1917, gruodžio 7 (Nr. 66), p. 1–2.

⁴³ Vyriausioji Lietuvių Taryba tremtinių gražinimo reikalu. *Lietuvių balsas*. 1918, vasario 14 (Nr. 6), p. 1.

⁴⁴ *Ten pat*. W. Mirbachas po Brest Litovsko sutarties pasirašymo dirbo Petrograde civilių ir karo belaisvių apsikaitimo darbe. Baumgart, W. *Deutsche Ostpolitik 1918. Von Brest-Litowsk bis zum Ende des Ersten Weltkrieges*. Wien u. München: Oldenbourg, 1966. S. 209. Prieiga per internetą: <http://ubm.opus.hbz-nrw.de/volltexte/2010/2356/pdf/doc.pdf> [Leidimas pakartotas 2010.]

Tarybos) dalyvautų Brestos tarybose⁴⁵). Tai rodo pastangas sulaukti Brest Litovske atstovo iš Lietuvos Tarybos. Savo ruožtu matyti, kad Lietuvos Taryba bandė išsiųsti į Ukrainą savo įgaliotinį, kuris susitiktų su VLTR deleguotais asmenimis Ukrainoje. 1918 m. vasario 20 d. Lietuvos Tarybos pirmininkas kreipėsi į Vokietijos karinės vadovybės viršininką Lietuvoje bandydamas gauti leidimą vykti į Ukrainą Lietuvos Tarybos įgaliotiniui organizuoti tremtinių ir pabėgėlių grąžinimą⁴⁶. Tačiau nesėkmingai.

Praėjus kelioms savaitėms po Brest Litovsko sutarties pasirašymo, į Vilnių atvyko ir Lietuvos Tarybos posėdžiuose **1918 m. kovo 21 d.** dalyvavo VLTR atstovai – Liudas Noreika, kpt. Jonas Variakojis, kpt. Kazys Škirpa; jie informavo apie padėtį Sovietų Rusijoje⁴⁷. Martynas Yčas savo atsiminimuose mini 1918 m. pavasarį į Vilnių LVTR siųstą **delegaciją** – L. Noreiką, kpt. Joną Variakojį, kpt. K. Škirpą, ir vadina juos „pirmais delegatais į Lietuvos Tarybą Vilniun **praskinti keliu mūsų tremtiniamis grįžti iš namų nevalios**“⁴⁸.

Iš Lietuvos Tarybos ir VLTR susirašinėjimo matyti, kad Lietuvos Taryba Vilniuje rūpinosi bolševikų Rusijoje suimtais VLTR nariais, prašė jiems Vokietijos konsulinės globos. Lietuvos Taryba Vilniuje gavo 1918 m. kovo 23 d. Lietuvių tautos tarybos Minske laišką, kuriame pranešta, kad į Minską atvykęs VLTR narys Vytautas Petrusis informavo apie VLTR narių suėmimą ir kratas būstinėje Voroneže. V. Petrusiui pavyko iš Voronežo išvykti į Maskvą, o iš jos į Gomelį. Iš Gomelio jis pasiekė Minską ir planavo vykti į Vilnių. Suimti buvo 10 VLTR narių (Pranas Mašiotas, Jonas Jablonskis, Martynas Yčas, Mykolas Sleževičius, Julijonas Jasienskis, Zigmas Žemaitis, Pranas Penkauskas, Juozas

⁴⁵ „Tėvynės gelbėtojų“ žygiai. *Komunistas*. 1918, Nr. 3, p. 14–16.

⁴⁶ 1918 02 20 Lietuvos Tarybos pirmininko raštas Vokietijos karo vadovybei Lietuvoje. LMAVB RS, f. 255-1001, lap. 4.

⁴⁷ *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai, 1917–1918*. Sudarė A. Eidintas, R. Lopata. Vilnius: Mokslas, 1991, p. 226.

⁴⁸ Yčas, M. *Atsiminimai: Nepriklausomybės keliais* [T. 3]. 2-oji laida. [Chicago], 1991, p. 136.

Vailokaitis, Liudas Daukša, Adomas Varnas). Lietuvių tautos taryba Minske prašė Lietuvos Tarybos Vilniuje imtis priemonių išlaisvinti sumtuosius⁴⁹.

V. Petruelis į Vilnių atvyko 1918 m. kovo 29 dieną. Lietuvos Taryba 1918 m. balandžio 2 d. kreipėsi į Vokietijos karinę vadovybę Lietuvoje prašydama padėti. Laiške nurodyta, kad po taikos sutarties pasirašymo pabėgėliai nori grįžti namo iš Rusijos ir VLTR grįžtantiems išduodavo pažymėjimus (*Ausweis*) trimis kalbomis. Rusijos vyriausybė tų pažymėjimų nepripažino ir pabėgėliai negalėjo grįžti namo, buvo priversti stoti į Raudonąją armiją. Kadangi Vokietija pažadėjo nepriklausomai Lietuvos valstybei pagalbą ir apsaugą⁵⁰, Lietuvos Taryba, kaip „Lietuvos valstybės atstovybė“, prašė Vokietijos vyriausybės pasirūpinti lietuviais Sovietų Rusijoje ir apsaugoti juos nuo bolševikų persekiojimo. Lietuvos Taryba prašė Vokietijos vyriausybės iš Sovietų Rusijos pareikalauti: 1) paleisti suimtus VLTR narius; 2) leisti VLTR organizuoti lietuvių pabėgėlių grįžimą į Lietuvą; 3) grąžinti į Lietuvą kultūros ir švietimo įstaigas kartu su jose besimokančiais moksleiviais ir dirbančiais mokytojais Rusijos vyriausybės sąskaita⁵¹. 1918 m. balandžio 2 d. Vokietijos karinė vadovybė Lietuvoje informavo Lietuvos Tarybos prezidentą A. Smetoną, kad Vokietijos vyriausybė kreipėsi į Rusijos vadovybę, prašydama suimtus VLTR narius išleisti į laisvę⁵².

1918 m. balandžio pradžioje Minsko lietuviai buvo subordinuoti Lietuvos Tarybai Vilniuje. 1918 m. balandžio 9 d. kun. Vladas Mironas dalyvavo Minsko lietuvių tarybos posėdyje, jis informavo apie Lietuvos

⁴⁹ 1918 03 23 S. Mičiulio ir E. Misevičiaus laiškas (vok. k.) Lietuvos Tarybai. LMAVB RS, f. 255-1011, lap. 1.

⁵⁰ „Kurland und Litauen stehen unter deutschem Schutz <...>“. Žr. 1918 03 29 Vokietijos karininko Oberoste telegrama Vokietijos URM ir atsakymas į ją. PAAA_RZ201_021717_126–127.

⁵¹ 1918 04 02 Lietuvos Tarybos raštas Vokietijos karinei vadovybei Lietuvoje. MAVB RS, f. 255-1011, lap. 3–3 apv.

⁵² 1918 04 02 Vokietijos karinės vadovybės Lietuvoje raštas Lietuvos Tarybos prezidentui A. Smetonai. MAVB RS, f. 255-1096, lap. 1.

Tarybos darbus ir gavo „pritarimą ir paramą“ Lietuvos Tarybai veikti. Minsko lietuviai pageidavo, kad Lietuvos Taryba „tuojau imtų į savo rankas tremtinių Lietuvon grąžinimą ir tam tikslui išgautų iš vokiečių valdžios reikalingas lėšas“⁵³.

1918 m. balandžio mėnesį į Vilnių atvyko net dvi VLTR delegacijos. Viena iš Voronežo, vadovaujama L. Noreikos, o kita iš Petrogrado, vadovaujama dr. Jurgio Alekno⁵⁴. 1918 m. gegužės 8 d. abi delegacijos iškilmingai priėmė Lietuvos Tarybos prezidiumas. Šių delegacijų vadovai pripažino Lietuvos Tarybą „aukščiausiu ir vieninteliu mūsų tautos organu“⁵⁵. Taigi subordinacijos klausimai suderinti jau besibaigiant oficialiai VLTR veiklai Rusijoje⁵⁶. P. Čepėno teigimu, LVTR Voroneže oficialiai veikė iki 1918 m. balandžio 19 d., kiek ilgiau – LVTR padalinys Petrograde. Iš spaudos matyti, kad iš kalėjimo paleistas M. Sleževičius ir Z. Žemaitis, vos radęs galimybę, išvyko į Maskvą, kad ten perkeltų LVTR centrą iš Voronežo ir pratęstų jo veiklą. VLTR įsikūrė Maskvos lietuvių šelpimo draugijos būstinėje. Tačiau, vos paskelbus spaudoje, kad „Lietuvių Vyriausios Tarybos Rusijoje Centras persikėlė į Maskvą“, ir pranešus apie tolesnį savo darbą ir adresą visuomenei, kitą dieną Vinco Kapsuko įsakymu buvo padaryta krata. Atliekant kratą Maskvos lietuvių šelpimo draugijos būstinėje, LVTR dokumentų nerasta⁵⁷.

Kai kurie į Lietuvą grįžę LVTR nariai buvo kooptuoti į Lietuvos Tarybą, dalis jų, tarp jų ir kooptuoti į Lietuvos Tarybą, tapo jos įgaliojiminiais Rusijoje tremtinių ir pabėgėlių grąžinimo reikalais. Pavyzdžiui, 1918 m. balandžio 30 d. Lietuvos Taryba įgaliojo Teresę Prapuolenytę

⁵³ 1918 04 09 Minsko Lietuvių Tarybos posėdžio protokolas. LMAVB RS, f. 70-286, lap. 1.

⁵⁴ LVTR Petrogrado lietuvių delegaciją sudarė Jurgis Alekna, Jurgis Kubilius, Tadas Ivanauskas, Honorata Ivanauskienė, Aleksandras Žilinskas, Juozas Kerys, Antanas Jucevičius. Rusijos lietuvių delegacijų priėmimas. *Vienybė*. 1918, gegužės 15 (Nr. 17), p. 257.

⁵⁵ Rusijos lietuvių delegacijų priėmimas. *Vienybė*. 1918, gegužės 15 (Nr. 17), p. 257.

⁵⁶ Čepėnas, P. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*. T. 2. Fotografuotas leidimas. Vilnius: Litanus, 1992, p. 34–83.

⁵⁷ Žinios. *Vadas*. 1918, gegužės 5, p. 4.

(VLTR Voroneže delegatę) pargabenti tremtinius moksleivius iš Voronežo, Tombovo, Jaroslavlio į Lietuvą kartu su bendrabučio personalu ir visu lietuvių šelpimo organizacijų bei mokyklų turtu ir „atstovauti Lietuvos Tarybą šiais reikalais prieš Rusų, Vokiečių ir kitų valdžias“⁵⁸. 1918 m. gegužės 8 d. Lietuvos Tarybos prezidentas kartu su Tremtinių ir belaisvių grąžinimo komisija įgaliojo kunigą dekaną Julijoną Jasienskį, Teresę Prapuolenytę, Jurgį Lynartą, kunigą Povilą Jakubėną pasiskolinti 50 tūkstančių markių, arba 35 tūkstančius 700 Rusijos rublių, šelpimo ir mokyklų įstaigų iš Voronežo, Tombovo ir Jaroslavlio Lietuvon grąžinimo reikalais ir pasižadėjo tą pinigų sumą, jiems grįžus į Lietuvą, atiduoti⁵⁹.

2. Lietuvos Tarybos vyriausiasis įgaliotinis Maskvoje 1918 m. gegužės 14 d. – rugpjūčio 21 d.

2.1. Lietuvos Tarybos vyriausiojo įgaliotinio Maskvoje paskyrimo kontekstas (1918 m. balandis–gegužė)

Brest Litovsko sutarties 10 paragrafe buvo numatyta užmegzti Vokietijos ir Sovietų Rusijos diplomatinis ir konsulinius santykius, sutartį ratifikavus. Sutartis Vokietijos Reichstage ratifikuota 1918 m. kovo 22 d., vyriausybės ryšiai užmegzti 1918 m. kovo antroje pusėje⁶⁰. Diplomatinis santykių palaikyti į Maskvą 1918 m. balandžio 18 d. išvyko Vokietijos pasiuntinys grafas Vilhelmas von Mirbachas-Harffas⁶¹. Sovietų Rusijos vyriausybė pasirūpino specialiu traukiniu nuo sienos

⁵⁸ 1918 04 30 Lietuvos Tarybos įgaliojimas (nr. 135) Teresei Prapuolentei. MAVB RS, f. 255-1096, lap. 3.

⁵⁹ 1918 05 08 Lietuvos Tarybos prezidento įgaliojimas J. Jasenskiui, T. Prapuolentei, J. Lynartui ir P. Jakubėnui. MAVB RS, f. 255-1096, lap. 4.

⁶⁰ Baumgart, W. *Deutsche Ostpolitik 1918. Von Brest-Litowsk bis zum Ende des Ersten Weltkrieges*. Wien u. München: Oldenbourg, 1966, S. 208. Prieiga per internetą: <http://ubm.opus.hbz-nrw.de/volltexte/2010/2356/pdf/doc.pdf> [Leidimas pakartotas 2010.]

⁶¹ Vokietijos pasiuntinys Maskvoje. *Vienybė*. 1918, Nr. 14, p. 213.

iki Maskvos, skyrė patalpas⁶². Balandžio 24 d. W. Mirbachas jau buvo Maskvoje. Sovietų Rusijos pasiuntinys Adolfas Abramovičius Joffe į Berlyną atvyko 1918 m. balandžio 20 dieną⁶³. Vokietijos generaliniai konsulatai Petrograde ir Maskvoje įsteigti 1918 m. gegužės antroje pusėje⁶⁴.

Vokietijos kaizeris, pripažindamas Lietuvą *de jure*, pažadėjo teikti jai Vokietijos paramą ir globą valstybės kūrimo procese. Vokietijos užsienio reikalų ministerijos archyvuiniuose dokumentuose yra 1918 m. balandžio 6 d. Vokietijos reicho ir Lietuvos Sąjungos sutarties projektas. Sutarties projekto 5 straipsnyje parašyta, kad Lietuva galės skirti savo diplomatinius ir konsulinius atstovus tik gavusi Vokietijos pritarimą („*Litauen wird nur mit Eivernehmen mit dem Deutschen Reich diplomatische Vertreter empfangen und konsularische Vertreter su lassen*“)⁶⁵. Buvo numatyta, kad Lietuva galės skirti diplomatinius atstovus tik kaimyninėse šalyse ir prie Šventojo Sosto. Tačiau jie turės veikti derindami savo veiksmus su Vokietijos atstovais tose šalyse⁶⁶. Taigi, kaizeriui pripažinus Lietuvą, Vokietija perėmė diplomatinę ir konsulinę Lietuvos atstovavimą užsienyje. Lietuvos Tarybos paskirtas įgaliotinis galėjo veikti tik kaip Vokietijos diplomatinės ar konsulinės tarnybos narys. Sutarties projekto nuostatai buvo taikomi praktikoje tais atvejais, kai Lietuvos Taryba pranešdavo Vokietijos karinei vadovybei apie įvykusį faktą (užsienio šalyje paskirtą Lietuvos Tarybos įgaliotinį, žr. 3.1.).

Lietuvos Tarybos vyriausiasis įgaliotinis Rusijoje buvo paskirtas ne tiesiogiai, o per Vokietijos karinę vadovybę vienoje pusėje

⁶² *Ten pat.*

⁶³ Baumgart, W. *Deutsche Ostpolitik 1918. Von Brest-Litowsk bis zum Ende des Ersten Weltkrieges*. Wien u. München: Oldenbourg, 1966, S. 208. Prieiga per internetą: <http://ubm.opus.hbz-nrw.de/volltexte/2010/2356/pdf/doc.pdf> [Leidimas pakartotas 2010.]

⁶⁴ *Ten pat.*, S. 210. Prieiga per internetą: <http://ubm.opus.hbz-nrw.de/volltexte/2010/2356/pdf/doc.pdf> [Leidimas pakartotas 2010.]

⁶⁵ *Bundnisvertrag zwischen dem Deutschen Reich und Litauen*. PAAA_RZ201_021718_056-057.

⁶⁶ *Ten pat.*

(Lietuvoje) ir Vokietijos generalinį konsulatą Maskvoje – kitoje (t. y. Sovietų Rusijoje). Tokiu pačiu keliu keliavo ir Lietuvos Tarybos vyriausiojo įgaliotinio Maskvoje korespondencija (laiškai, dokumentai, pranešimai).

2.2. Lietuvos Tarybos vyriausiojo įgaliotinio Maskvoje „visai Rusijai“ paskyrimas ir problemos dėl įgaliuojimų vykdymo

Lietuvos Tarybos vyriausioju įgaliotiniu Sovietų Rusijoje buvo paskirtas inžinierius Česlovas Landsbergis. Pirmasis šią žinią 1918 m. balandžio 25 d. paskelbė „Darbo balsas“⁶⁷ dar iki oficialaus įgaliavimo išdavimo. 1918 m. gegužės 5 d. apie greitu laiku į Maskvą atvyksiantį „nepriklausomos Lietuvos valstybės pasiuntinį“ paskelbė „Vadas“, perspausdindamas informaciją iš Rusijos laikraščių⁶⁸. Lietuvos Tarybos įgaliojimas lietuvių ir vokiečių (*Vollmacht*) kalbomis buvo parengtas 1918 m. gegužės 14 d.⁶⁹, rusų (*Удостоверение*) kalba – gegužės 15 dieną⁷⁰. Jame buvo parašyta, kad „Lietuvos Tarybos prezidiumas paveda Č. Landsbergiui rūpintis pabėgėlių ir iš Lietuvos į Rusiją evakuotų institucijų grąžinimu į Lietuvą bei įgalioja jį šiais reikalais veikti Lietuvos Tarybos vardu prieš rusų, vokiečių ir kitas valdžias.“⁷¹ Šis paskyrimas sulaukė nemažai spaudos dėmesio. Apie Lietuvos Tarybos vyriausiojo įgaliotinio paskyrimą rašė ne tik „Darbo balsas“, bet ir „Vienybė“ bei

⁶⁷ „Darbo balse“ buvo pranešta, kad Lietuvos Taryba paskyrė savo įgaliotinį Rusijoje. Žr. Mūsų žinios. Vilnius. *Darbo balsas*. 1918, balandžio 25 (Nr. 18), p. 12; Mūsų žinios. Vilnius. *Darbo balsas*. 1918, birželio 6 (Nr. 24), p. 9.

⁶⁸ „Rusų laikraščiai praneša, kad ūmu laiku į Maskvą atvyks nepriklausomos Lietuvos valstybės pasiuntinys. Kai kurie laikraščiai rašo, kad pasiuntinys jau yra atvažiavęs į Maskvą.“ Žinios. *Vadas*. 1918, gegužės 5, p. 4.

⁶⁹ 1918 05 14 Lietuvos Tarybos Prezidiumo įgaliojimas Česlovui Landsbergiui (vokiečių kalba). *Vollmacht*. LMAVB RS, f. 255-1096, lap. 5.

⁷⁰ 1918 05 15 Lietuvos Tarybos Prezidiumo įgaliojimas Česlovui Landsbergiui (rusų kalba). LMAVB RS, f. 255-1096, lap. 6.

⁷¹ 1918 05 14 Lietuvos Tarybos Prezidiumo įgaliojimas Česlovui Landsbergiui (vokiečių kalba). *Vollmacht*. LMAVB RS, f. 255-1096, lap. 5.

Sibiro lietuvių leidinys „Pranešimas“ (Tomske)⁷². Lietuviai Rusijoje labai laukė Lietuvos Tarybos atstovo ir su jo atvykimu siejo viltis greitai grįžti į tėvynę. Leidinyje „Vienybė“ paskirtojo vyriausiojo įgaliotinio įgaliojimai buvo kiek „praplėsti“, įtraukiant į jo kompetencijos sritį oficialiame įgaliojime nesančių dalykų („rūpintis visų Rusijos lietuvių šelpimu“)⁷³.

Č. Landsbergio kandidatūrą Lietuvos Tarybos prezidiumui pasiūlė Lietuvos Tarybos tremtinių ir belaisvių grąžinimo komisija (vadovas Aleksandras Stulginskis). Prieš išvykdamas į Maskvą (1918 m. gegužės 17 d.) vyriausiasis įgaliotinis savo veiklos gaires suderino ir su Lietuvos Tarybos tremtinių ir belaisvių grąžinimo komisija, ir su Lietuvos Tarybos prezidiumu⁷⁴. Į Maskvą Č. Landsbergis atvyko 1918 m. birželio 4 dieną⁷⁵. Vos atvykus paaiškėjo, kad Lietuvos Tarybos vyriausiasis įgaliotinis negalės realizuoti visų jam duotų įgaliojimų ir „veikti Lietuvos Tarybos vardu prieš rusų, vokiečių ir kitas valdžias“⁷⁶. 1918 m. birželio 5 d. Č. Landsbergis laiške Lietuvos Tarybai rašė, kad iš pokalbio su Vokietijos generaliniu konsulu paaiškėjo, jog jis savarankiškai negali išduoti („nes neturi teisės“) pasų ir apsaugos raštų (*Schutzschein*) Lietuvos piliečiams. Vokietijos generalinis konsulas reikalavo, kad Č. Landsbergis teiktų jam žmonių, norinčių vykti į Lietuvą ir gauti apsaugos raštus, prašymus, o Vokietijos konsulas išduotų jiems pasus

⁷² CLBS žinojo apie „Lietuvos atstovo (посланник)“ atvykimą į Maskvą 1918 m. birželio 4 d. ir labai džiaugėsi, kad jis rūpinsis „visais lietuvių reikalais“. Žr. *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas* No 2. Tomskas, 1918 07 15, p. 11.

⁷³ Žinutėje buvo parašyta, kad Č. Landsbergis įgaliotas „rūpintis visų Rusijos lietuvių šelpimu ir švietimo organizacijų, moksleivių, tremtinių – pabėgėlių grąžinimu Lietuvoje ir tais reikalais atstovauti Lietuvos Tarybą prieš rusus, vokiečius ir kitas valdžias“. Žr. Lietuvos Tarybos įgaliotiniai išvažiavo Rusijon. *Vienybė*. 1918, gegužės 29 (Nr. 19), p. 289.

⁷⁴ Lietuvos Tarybos įgaliotiniai išvažiavo Rusijon. *Vienybė*. 1918, gegužės 29 (Nr. 19), p. 289.

⁷⁵ CLBS žinojo apie „Lietuvos atstovo (посланник)“ atvykimą į Maskvą 1918 m. birželio 4 d. ir labai džiaugėsi, kad jis rūpinsis „visais lietuvių reikalais“. Žr. *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas* No 2. Tomskas, 1918 07 15, p. 11.

⁷⁶ 1918 05 14 Lietuvos Tarybos Prezidiumo įgaliojimas Česlovui Landsbergiui (vokiečių kalba). Vollmacht. LMAVB RS, f. 255-1096, lap. 5.

ir apsaugos raštus Vokietijos valstybės vardu „kaip Lietuvos globėjas ir gynėjas“. Č. Landsbergis rašte Lietuvos Tarybai aiškino, kad jam duotus įgaliojimus suprato taip: jis Lietuvos Tarybos atstovo vardu duoda pasus ir apsaugos raštus, o juos antspaudu patvirtina Vokietijos generalinis konsulas Maskvoje, kaip okupacinės valstybės atstovas. Č. Landsbergis prašė Lietuvos Tarybos nurodymų tuo klausimu⁷⁷. Jo laišką Vokietijos karinė vadovybė Lietuvoje persiuntė Lietuvos Tarybai su priedašu, kad „Č. Landsbergis neturi teisės išduoti pasus ir apsaugos raštus“⁷⁸.

Iš 1918 m. liepos 9 d. Lietuvos Valstybės Tarybos protokolo aiškėja, kad Č. Landsbergiui pradėti pabėgėlių ir turto grąžinimo darbų nepavyko, nes nebuvo susitarta su Vokietijos generaliniu konsulu Maskvoje dėl Lietuvos piliečių pasų išdavimo tvarkos. Vokiečiai reikalavo, kad pasus išduotų jie, o Č. Landsbergis tik vizuotų. Mūsų vyriausiasis įgaliotinis su tuo nesutiko. Reikalavo, kad pasus išduotų jis, o Vokietijos generalinis konsulas tik vizuotų⁷⁹. Nepavykus susitarti, kuriam laikui tremtinių grąžinimas iš Maskvos sustojo.

Kodėl taip nutiko? Kodėl Lietuvos Tarybos paskirtam atstovui (vyriausiajam įgaliotiniui) Vokietijos generalinis konsulas Maskvoje neleido savarankiškai veikti? Ar tokie Vokietijos veiksmai, turint omenyje, kad 1918 m. kovo 23 d. kaizeris pripažino Lietuvą *de jure* ir visus Lietuvos pavaldinius įsakyta oficialiuose dokumentuose vadinti Lietuvos piliečiais, buvo teisėti? O gal Č. Landsbergis nesuprato jam suteiktų įgaliojimų?

Remiantis tuometine tarptautine konstitucine teise ir egzistuojančia tarptautine praktika, buvo nusistovėjusi tvarka, kad diplomatinį

⁷⁷ 1918 06 05 Lietuvos Tarybos vyriausiojo įgaliotinio Rusijoje (Maskvoje) Č. Landsbergio laiškas Lietuvos Tarybai (Vilniuje). MAVB RS, f. 255-1096, lap. 11–11 apv.

⁷⁸ 1918 06 05 Vokietijos karo vadovybės Lietuvoje persiustas Č. Landsbergio laiškas su priedašu (komentarų) Lietuvos Tarybai (Vilniuje). MAVB RS, f. 255-1096, lap. 10.

⁷⁹ *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai, 1917–1918*. Sudarė. A. Eidintas, R. Lopata. Vilnius: Mokslas, 1991, p. 252.

atstovą galėjo skirti tik valstybė turinti vyriausybę⁸⁰. Lietuva tuo metu, nors Vokietijos ir pripažinta *de jure*, nebuvo sudariusi vyriausybės, nes Vokietijos karinė vadovybė to padaryti neleido. Taigi jau vien dėl to Lietuvos Taryba diplomatinio atstovo skirti negalėjo. Č. Landsbergis pagal jam suteiktus Lietuvos Tarybos prezidiumo įgaliojimus buvo įgaliotinis, kuriam pavesta eiti konsulines pareigas. Taigi akivaizdu, kad Č. Landsbergis savo įgaliojimus tiksliai suprato. Tačiau reikia turėti omenyje tą faktą, kad Lietuva nebuvo Sovietų Rusijos pripažinta ir užmezgusi su ja diplomatinių santykių, o suvereno teises gavo iš Vokietijos⁸¹, todėl realiai Č. Landsbergis Lietuvos Tarybos atstovavimą realizuoti galėjo bendradarbiaudamas (t. y. per narystę) Vokietijos diplomatinėje tarnyboje (taip, kaip ir Lietuvių draugijos įgaliotiniai – per Rusijos diplomatinę tarnybą Pirmojo pasaulinio karo metais). Lietuvos Tarybos prezidiumas, skirdamas įgaliotinius užsienio šalyse (naujai susikūrusiose), tokios subordinacijos visokiais būdais vengė. Analogiškai elgėsi ir lietuvių Tautinės Tarybos komitetai užsienio šalyse⁸².

Nors Č. Landsbergis ir buvo pavaldus Vokietijos generaliniam konsulatui Maskvoje, jis buvo vyriausiasis Lietuvos Tarybos įgaliotinis Rusijoje, todėl kiti įgaliotiniai (neturintys vyriausiojo įgaliotinio statuso) turėjo teikti informaciją ir su juo derinti savo veiklą. Vienas tokių įgaliotinių buvo baronas Vilhelmas Egertas (Vasilijus Petrovičius). 1918 m. birželio 8 d. jis gavo Lietuvos Tarybos įgaliojimą „važiuoti į Rusiją tartis, vaduojantis duotąja <...> instrukcija, su žmonėmis, kurie galėtų būti naudingi nepriklausomos Lietuvos valstybės atstatymui ir kurie norėtų gauti Lietuvoje tarnybą“⁴. Lietuvos Taryba pavedė baronui

⁸⁰ Jaščenka, A. *Tarptautinės teisės kursas*. T. 1, *Konstitucinė tarptautinė teisė*. Kaunas: VDU Teisių fakulteto leidinys, 1931, p. 132.

⁸¹ Maksimaitis, M. *Mažoji konstituenta: Lietuvos taryba atkuriant valstybingumą*. Vilnius: Justitia, 2011, p. 113.

⁸² Kaukazo lietuvių taryba ir jos veikla (20 metų sukakties proga). *Lietuvos aidas*. 1938, sausio 21; Kaukazo lietuvių taryba ir jos veikla (20 metų sukakties proga). Tęsinys. *Lietuvos aidas*. 1938, sausio 22; Kaukazo lietuvių taryba ir jos veikla (20 metų sukakties proga). Tęsinys. *Lietuvos aidas*. 1938, sausio 24.

V. Egertui „pasirūpinti iš Rusijos vyriausybės palengvintų sąlygų savo reikalams baigti ir į Lietuvą išvažiuoti tiems žmonėms, kurie panorėtų Lietuvoje tarnauti“. Įvykdes užduotį baronas turėjo grįžti į Lietuvą⁸³. Bendraudamas su Rusijos vyriausybės įstaigomis ir jų pareigūnais dėl „palengvinimų“ minėtiems asmenims sutvarkyti savo reikalus Rusijoje ir išvykti į Lietuvą, veiklą V. Egertas turėjo derinti su Č. Lansbergiu. Nurodytus asmenis, kuriems reikėjo pagalbos, V. Egertas turėjo siųsti pas Č. Landsbergį, kad nekiltų kliūčių jiems išvykti į Lietuvą⁸⁴. Kitas, konkretų pavedimą turintis įgaliotinis buvo Antanas Jucevičius. 1918 m. liepos 4 d. Lietuvos Tarybos prezidiumas įgaliojo jį vykti į Rusiją ir ten rūpintis lietuvių geležinkelininkų grįžimu į Lietuvą. Vokietijos ir Rusijos valdžių prašė padėti A. Jucevičiui vykdant jam pavestą užduotį⁸⁵.

2.3. Mykolo Sleževičiaus ir Konstantino Lapino bendradarbiavimas su Vokietijos generaliniu konsulu Maskvoje (1918 m. liepos-rugpjūčio mėn.)

Susidariusią situaciją dėl Č. Landsbergio ir Vokietijos generalinio konsulo nesusikalbėjimo pasų išdavimo ir apsaugos raštų išdavimo reikalu bandė švelninti Lietuvių vyriausiosios tarybos Rusijoje vicepirmininkas M. Sleževičius ir Maskvos lietuvių šelpimo draugijos pirmininkas K. Lapinas. Situacija Maskvoje buvo įtempta, nes birželio

⁸³ 1918 06 08 Lietuvos Tarybos įgaliojimas baronui Vilhelmui Egertui. MAVB RS, f. 255-1029, lap. 3. Jam išduotoje instrukcijoje buvo 4 punktai. Pirmame punkte buvo nurodyta, kad kalbant su reikiama žmonėmis reikia turėti omenyje, kad jie būtų lietuvių kilmės ir mokėtų kalbėti lietuviškai. Antrame punkte pasakyta, kad apie visus sutikusius pereiti į tarnybą Lietuvoje reikia pranešti Lietuvos Tarybos vyriausiajam įgaliotiniui Rusijoje Česlovui Landsbergiui ir pateikti duomenis apie juos. Žr. 1918 06 08 Lietuvos Tarybos instrukcija baronui Vilhelmui Egertui. MAVB RS, f. 255-1029, lap 1.

⁸⁴ 1918 06 08 Lietuvos Tarybos instrukcija baronui Vilhelmui Egertui. MAVB RS, f. 255-1029, lap. 1.

⁸⁵ 1918 07 04 Lietuvos Tarybos prezidiumo įgaliojimas (Vollmacht) Antanui Jucevičiui. LMAVB RS, f. 255-1096, lap. 9.

pradžioje, nužudžius W. Mirbachą, buvo laukiama naujo Vokietijos pasiuntinio paskyrimo (Karlus Helfferichas buvo paskirtas 1918 m. liepos 14 d., atvyko liepos 28 d.⁸⁶). Kaip tik tuo metu, 1918 m. liepos 22 d., Lietuvos Taryba paskyrė inžinierių Aleksandrą Poželą „Krašto atstovu Peterburge“⁸⁷. Jo tarpininkavimu derybas dėl Lietuvos piliečių pasų ir liudijimų išdavimo tvarkos Maskvoje su Vokietijos generoliniu konsulu tęsė M. Sleževičius, LVTR vicepirmininkas, ir K. Lapinas, Maskvos lietuvių šelpimo draugijos pirmininkas.

M. Sleževičius ir K. Lapinas Vokietijos generaliniam konsului Maskvoje prisistatė kaip „asmensy paliudijimų patikrinimui“ (*Vertrauenspersonen für Schutz-und Passierscheine*)⁸⁸ ir pasisiūlė veikti kartu išduodant liudijimus, kol Č. Landsbergis grįš į Vilnių ir informuos Lietuvos Tarybą. Derybose buvo susitarta, kad Maskvos lietuvių šelpimo draugijos prašymai dėl liudijimų bus pateikiami K. Lapino ir M. Sleževičiaus gyvenamos vietos adresais. Maskvos lietuvių šelpimo draugijos pirmininkas turėjo patikrinti pateiktus prašymus ir informuoti Vokietijos generalinį konsulatą Maskvoje, t. y. užpildyti „suomių komiteto Maskvoje“ naudojamą formuliarią. Prie užpildyto formulio turėjo būti pridodamas paliudijimas ir asmens tapatybę įrodantys dokumentai. Už paliudijimo parengimą buvo imamas konsulinis mokestis ir išduodamas kvitas paliudijimo prašytojui⁸⁹. 1918 m. liepos–rugsėjo mėnesiais paliudijimai buvo išduodami trimis kalbomis – lietuvių, vokiečių ir rusų⁹⁰. Maskvos lietuvių šelpimo draugijos pirmininkas (K. Lapinas), remdamasis

⁸⁶ Baumgart, W. *Deutsche Ostpolitik 1918. Von Brest-Litowsk bis zum Ende des Ersten Weltkrieges*. Wien u. München: Oldenbourg, 1966, S. 233. Prieiga per internetą: <http://ubm.opus.hbz-nrw.de/volltexte/2010/2356/pdf/doc.pdf> [Leidimas pakartotas 2010.]

⁸⁷ 1918 08 23 Lietuvos Tarybos viceprezidento raštas Vokietijos karinei vadovybei Lietuvoje dėl vyriausiųjų atstovų Ukrainoje, Petrograde ir Tiflise paskyrimo. LMAVB RS, f. 255-1096, lap. 29.

⁸⁸ 1918 metų (tikslesnės datos nėra; tikėtina, liepos mėn.) dokumento, sudaryto su Vokietijos generoliniu konsulatu Maskvoje, nuorašas. LCVA, f. 1014, ap. 1, b. 31, lap. 2.

⁸⁹ *Ten pat.*

⁹⁰ 1918 08 10 paliudijimas Konstantinui Avižieniui. LCVA, f. 1561, ap. 1, b. 3, lap. 1.

gautais dokumentais ir Vokietijos generalinio konsulato Maskvoje pranešimu, išduodavo paliudijimus, kad „LIETUVOS PILIETIS“ įtrauktas į sąrašą asmenų, kurie yra Vokietijos generalinio konsulato Maskvoje globojami, ir kad „jis ir jo turtas yra ginami Vokiečių imperijos ir kad jis neturi būti šaukiamas Rusijos kariuomenėn“⁹¹. Paliudijimas buvo išduodamas Maskvos lietuvių šelpimo draugijos pirmininko vardu, su jo parašu ir antspaudu⁹². Šių paliudijimų Lietuvos piliečiams pagrindu Vokietijos generalinis konsulatats išduodavo Lietuvos piliečio pasą⁹³.

3. Lietuvos Tarybos atstovai Maskvoje 1918 m. rugpjūčio 21 d. – lapkričio 11 d.

3.1. Lietuvos Tarybos atstovų Sovietų Rusijoje paskyrimo ir veikimo kontekstas 1918 m. rugpjūčio–spalio mėn.

Lietuvos centriniame valstybės archyve Lietuvos Tarybos fondo 37 byloje yra išlikusi Tremtinių ir belaisvių grąžinimo komisijos struktūra ir veiklos planas, apimantis laikotarpį nuo 1918 m. rugsėjo 1 d. iki gruodžio 31 dienos. Dokumentas nedatuotas ir nepasirašytas. Plane buvo numatyti Tremtinių ir belaisvių grąžinimo komisijos skyriai, turintys atstovybes Vokietijoje ir prie Vokietijos įstaigų Rusijoje, Ukrainoje, Suomijoje, užimtose Šiaurės srityse ir Pietų srityse⁹⁴. Tremtiniam ir belaisviams grąžinti iš Rusijos buvo suplanuota skirti iš Lietuvos 8 asmenis ir 3 vietas lietuvius darbui atstovybėje (žr. 1 lentelę). Numatyta samdyti 3 tarnus ir 3 kurjerius⁹⁵.

⁹¹ 1918 metų (tikslesnės datos nėra; tikėtina, liepos mėn.) dokumento, sudaryto su Vokietijos generaliniu konsulatu Maskvoje, nuorašas. LCVA, f. 1014, ap. 1, b. 31, lap. 2.

⁹² 1918 08 10 paliudijimas Konstantinui Avižieniui. LCVA, f. 1561, ap. 1, b. 3, lap. 1.

⁹³ 1918 metų (tikslesnės datos nėra; tikėtina, liepos mėn.) dokumento, sudaryto su Vokietijos generaliniu konsulatu Maskvoje, nuorašas. LCVA, f. 1014, ap. 1, b. 31, lap. 2.

⁹⁴ LCVA, f. 1014, ap. 1, b. 37, lap. 2, 2a, 3.

⁹⁵ *Ten pat.*

1 lentelė. Tremtinių ir belaisvių gražinimo komisijos Rusijoje sąmata
1918 m. rugsėjo 1 d. – gruodžio 31 d.

Skyrius / padalinys užsienyje	Atlygis už 1 mėn. 1 asmeniui Vokietijos markėmis	Atlygis už 4 mėn. visam personalui Vokietijos markėmis	Pastabos
IV. Komisijos atstovybė Rusijoje			
Vyriausiasis atstovas	2500	10 000	
3 (trys) komisijos nariai	1800	21 600	Skaičiuotas atlygis 3 tarnautojams
4 (keturi) sekretoriai	900	14 400	Skaičiuotas atlygis 4 tarnautojams
Avansas pasirengti kelio- nei ir išlaidos 3 atstovybės asmenims	800	2400	
Komisijos narių kelionės išlaidos	1000	4000	
Transporto išlaidos (pabėgėlių pargabenimo)		154 602,40	
Kanceliarijos biuro nuoma	1000	4000	
Biuro poreikių išlaidoms	500	2000	
3 (trys) vietiniai komisijos atstovai	1500	18 000	Skaičiuotas atlygis 3 tarnautojams
Kanceliarijos išlaidoms kiekvienam komisijos atstovui	500	6000	Skaičiuotas atlygis 3 tarnautojams
3 (trys) tarnai	400	4800	Skaičiuotas atlygis 3 tarnautojams
3 kurjeriai	400	4800	Skaičiuotas atlygis 3 tarnautojams
Nenumatytoms išlaidoms	3000	12 000	

Sudaryta autorės remiantis LCVA, f. 1014, ap. 1, b. 37, lap. 2, 2a, 3.

1918 m. rugpjūčio 19 d. Vokietijos karinė vadovybė Lietuvoje kreipėsi į Lietuvos Tarybą prašydama paskirti savo atstovą į komisiją Maskvoje ir Kijeve⁹⁶. Tikėtina, kad šis Vokietijos karinės vadovybės kreipimasis susijęs su jau anksčiau minėtu dokumentu. Vyriausioju Lietuvos Tarybos įgaliotiniu Šiaurės srityse (Šiaurės frontui nuo Pskovo iki Oršos) 1918 m. rugpjūčio 20 d. buvo paskirtas dr. Jonas Puodžiūnas. Vietinis įgaliotinis Oršoje turėjo būti jam pavaldus⁹⁷. 1918 m. rugpjūčio 21 d. Lietuvos Valstybės Tarybos prezidiumas informavo Vokietijos karinę vadovybę (Lietuvoje), kad Lietuvos Tarybos vyriausiasis krašto atstovas Maskvoje (*General-Landesvertreter in Moskau*) yra inžinierius Tadas Šulcas (*Thaddäus von Schultz*). Jo atstovybės nariai yra advokatas Augustinas Janulaitis⁹⁸, gimnazijos vyr. mokytojas (matematikos) Liudas Daukša⁹⁹.

1918 m. rugpjūčio 23 d. Lietuvos Taryba informavo Vokietijos karinę vadovybę Lietuvoje, kad atsakydama į vadovybės 1918 m. rugpjūčio 19 d. raštą praneša apie vyriausiojo krašto atstovo (*General-Landesvertreter*) Ukrainoje inžinieriaus Juozo Jankevičiaus paskyrimą dirbti Kijeve (Didžioji Žitomiro g. 10) nuo 1918 m. liepos 22 dienos. Apie kitų jo dviejų bendradarbių paskyrimą atstovybėje pažadėta pranešti artimiausiomis dienomis. Kartu informuota, kad krašto atstovu Petrograde 1918 m. liepos 22 d. paskirtas inžinierius A. Požėla (adresas

⁹⁶ 1918 08 19 Vokietijos karo vadovybės raštas Lietuvos Tarybai. LMAVB RS, f. 255-1096, lap. 27.

⁹⁷ 1918 08 20 Lietuvos Valstybės Tarybos Prezidiumo liudijimas Jonui Puodžiūnui. LMAVB RS, f. 255-1096, lap. 25.

⁹⁸ 1918 m. gegužės 21 d. Augustinas Janulaitis laiške Lietuvos Tarybai patarė pasirūpinti iš Lietuvos išvežtais archyvais, kad jie neatitektų Lenkijai, jis labai intensyviai tuo rūpinasi. Pasiūlė Lietuvos Tarybai deleguoti asmenį, kuris išsiaiškintų, kokie yra archyvai, ir apsaugotų juos nuo užgrobimo. Žr. 1918 05 21 A. Janulaičio laiškas Lietuvos Tarybai. LMAVB RS, f. 255-1024, lap. 1.

⁹⁹ 1918 08 21 Lietuvos Tarybos Prezidiumo raštas Vokietijos karo vadovybei Lietuvoje. LMAVB RS, f. 255-1096, lap. 28.

Moika 77–4), o Transkaukaze – 1918 m. liepos 23 d. – vyr. mokytojas Pranas Dailidė Tiflise (adresas Kirotchnaja 45)¹⁰⁰.

1918 m. rugsėjo 5 d. Vokietijos karinė vadovybė Lietuvoje kreipėsi į J. Šaulį norėdama į Vokietijos generalinio konsulato Petrograde darbą įtraukti kai kuriuos lietuvius. Atsiųstame jų sąrašė buvo nurodyti Petras Maikauskas, Stanislovas Digrys, Andrius Dubinskis, chemikas Šadeikis, Aleksandras Požėla (*Pozello*)¹⁰¹. J. Šaulys 1918 m. rugsėjo 6 d. atsakė, kad laiške išvardyti asmenys Lietuvos Tarybai yra gerai žinomi ir tikisi, kad jie dirbs prie lietuvių pabėgėlių į Lietuvą grįžimo¹⁰².

Žvelgiant į paskyrimo datas akivaizdu, kad Lietuvos Tarybos „krašto atstovai“ buvo paskirti anksčiau, nei to pareikalavo Vokietijos karinė vadovybė. Iš tiesų J. Jankevičius „atstovauti Lietuvos Tarybą prieš Ukrainos valdžią“ buvo paskirtas dar 1918 m. birželio 7 dieną¹⁰³. Tą pačią dieną išduotas specialus liudijimas ir M. Yčui pargabenti ligininę ir jos personalą iš Besarabijos¹⁰⁴.

Situacija, kai Vokietija neleido Lietuvos Tarybai skirti atstovų (vyriausiųjų įgaliotinių, įgaliotinių, „krašto atstovų“) užsienyje, aiškindama, kad „atstovybių užsieniuose steigti Taryba neturinti teisės“, o Lietuvos

¹⁰⁰ 1918 08 23 Lietuvos Tarybos viceprezidento raštas Vokietijos karinei vadovybei Lietuvoje dėl vyriausiųjų atstovų Ukrainoje, Petrograde ir Tiflise paskyrimo. LMAVB RS, f. 255-1096, lap. 29.

¹⁰¹ 1918 09 05 Vokietijos karo vadovybės (Lietuvoje) raštas Lietuvos Tarybai (viceprezidentui J. Šauliui). LMAVB RS, f. 255-1052, lap. 1–1 apv.

¹⁰² 1918 09 06 Lietuvos Tarybos Prezidiumo raštas Vokietijos karo vadovybei (Lietuvoje). LMAVB RS, f. 255-1052, lap. 2. Lietuvos Taryba 1918 m. spalio 28 d. informavo A. Požėlą, kad Petras Maikauskas suimtas Torošine. Tarybos vicepirmininkas buvo susirūpinęs Lietuvos atstovo laikomais pinigais. Siūlė laikyti kitos valstybės pasiuntinybėje. Arba kuo greičiau pargabenti juos į Lietuvą. Patarė siųsti tik tuo keliu, kuriuo tikrai bus saugiai pristatyti. Žr. 1918 10 28 Lietuvos Tarybos viceprezidento raštas Lietuvos Valstybės Tarybos atstovui Petrapilyje A. Požėlai. LMAVB RS, f. 255-1068, lap. 3–3 apv.

¹⁰³ 1918 06 07 Lietuvos Tarybos prezidiumo įgaliojimas (*Vollmacht*) Jankevičiui. LMAVB RS, f. 255-1096, lap. 17.

¹⁰⁴ 1918 06 07 Lietuvos Tarybos prezidiumo liudijimas (*Certificat*) Martynui Yčui. LMAVB RS, f. 255-1096, lap. 14.

Taryba vis tiek juos skyrė (1918 m. birželio–rugpjūčio mėn.), verta išsamesnio pasiaiškinimo. Apie draudimus steigti Lietuvos Tarybos atstovybes užsienyje atsiminimuose kalba Aleksandras Stulginskis¹⁰⁵. Analogiška informacija yra ir 1918 m. spalio 1 d. „Bėgamosiose Lietuvos Valstybės Tarybos žiniose“, kad „Krašto atstovavimas užsienyje taip pat neprideraš Lietuvos Tarybai ir todėl negali būti leisti Tarybos atstovai į Ukrainą, Petrapilį ir Kaukazą.“¹⁰⁶ Tačiau nė vienas Lietuvos Tarybos paskirtas atstovas (įgaliotinis) užsienyje Vokietijos karinės vadovybės **nebuvo atšauktas**. Paskirtieji atstovai ne tik kad nebuvo atšaukti, bet Vokietijos karinė vadovybė, matydama, kad Lietuvos Taryba perspėjimo, jog „atstovybių užsieniuose steigti Taryba neturinti teisės“, nepaiso, rado būdą, kaip reaguoti į susidariusią situaciją. Vokietijos karinė vadovybė, laikydamasi pirminės nuostatos, nepripažino sudarytos Lietuvos Tarybos atstovavimo užsienyje sąmatos, tačiau pasiūlė kitą būdą, kaip finansuoti jau paskirtų asmenų veiklą. Vokietijos karinė vadovybė paprašė nurodyti asmenis, kurie dirbtų prie šios vadovybės užsienyje tremtinių ir belaisvių grąžinimo reikalais, ir pasiūlė Lietuvos Tarybai „išrinkti Komisiją, kuri turėtų ne vykdomąją, o patariamąją funkciją“¹⁰⁷.

Taigi Lietuvos Tarybos paskirti „krašto atstovai“ Vokietijoje, Rusijoje, Ukrainoje, Suomijoje ir jų veikla buvo finansuojama iš tremtiniamis ir belaisviams grąžinti skirtų pinigų, kurie buvo gaunami per Lietuvių draugiją nukentėjusiems dėl karo šelpti (toliau – Lietuvių draugija). Vokietijos karinė vadovybė Lietuvoje 1918 m. spalio 28 d. informavo Lietuvos Tarybą, kad tam tikslui Lietuvių draugija laikotarpiui nuo 1918 m. rugsėjo 1 d. iki gruodžio 31 d. paprašė 352 tūkst. Vokietijos markių¹⁰⁸. Vokietijos karinė vadovybė Lietuvoje 1918 m. spalio 31 d.

¹⁰⁵ Stulginskis, A. *Atsiminimai*. Chicago: Pedagoginis lituanistikos institutas, 1980, p. 267–268.

¹⁰⁶ 1918 10 01 Bėgamosios Lietuvos Valstybės Tarybos žinios. Nr. 4. LMAVB RS, f. 255-1063, lap. 7.

¹⁰⁷ *Ten pat*.

¹⁰⁸ 1918 10 28 Vokietijos karo vadovybės Lietuvoje raštas Lietuvos Tarybai. LMAVB RS, f. 255-1079, lap. 3.

pranešė, kad buvo skirta 300 tūkst. Vokietijos markių¹⁰⁹. Pinigų šiam tikslui buvo surenkama ir už paliudijimus. Mokestis buvo imamas tik iš pasiturinčių asmenų¹¹⁰.

3.2. Lietuvos valstybės atstovo Maskvoje Konstantino Lapino ir jo bendradarbių veikla 1918 m. spalio–lapkričio mėn.

1918 m. spalio 14 d. Lietuvos Valstybės Taryba įgaliojo nuo 1918 m. liepos mėnesio kartu su Vokietijos generaliniu konsulu bendradarbiaujantį K. Lapiną būti atstovu ir ginti Lietuvos valstybės ir Lietuvos piliečių interesus Maskvos mieste ir jos apylinkėse „prieš Rusijos respublikos valdžią, o taip pat Vokietijos Reicho atstovybėje ir konsulate ir kitų valstybių atstovų tarpe“¹¹¹. Nuo šios datos yra skaičiuojama nors ir trumpai veikusios Lietuvos Tarybos įgaliotinio Maskvos atstovybės istorija.

1918 m. spalio–lapkričio mėn. Lietuvos piliečiams paliudijimai buvo išduodami dviem – lietuvių ir vokiečių – kalbomis. Paliudijimas buvo išduodamas Lietuvos Tarybos įgaliotinio Maskvos atstovybės (*Bevollmächtigter des Litauisches Staatsrates Moskauer Vertretung*)¹¹². Paliudijimo tekstas: „Lietuvos Tarybos įgaliotinis šiuo liudija, kad šito apsaugos lapo savininkas yra tas pat asmuo, kurio fotografija aukščiau patalpinta ir kad po fotografija jo paties pasirašyta.“¹¹³ Paliudijimas buvo adresuotas Vokietijos generaliniam konsulatui Maskvoje (*An das Keiserlich Deutsche Generalkonsulat in Moskau*)¹¹⁴. Lietuvos Tarybos įgaliotinio Maskvos atstovybei likdavo užpildytas žinių apie

¹⁰⁹ 1918 10 31 Vokietijos karo vadovybės Lietuvoje raštas Lietuvos Tarybai. LMAVB RS, f. 255-1079, lap. 2.

¹¹⁰ *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai, 1917–1918*. Sudarė A. Eidintas, R. Lopata. Vilnius: Mokslas, 1991, p. 399.

¹¹¹ 1918 10 14 LVT įgaliojimas Konstantinui Lapinui (Maskvoje), rusų kalba. LCVA, f. 1014, ap. 1, b. 38, lap. 4.

¹¹² Liudviko Mankausko asmens byla. LCVA, f. 1014, ap. 1, b. 55, p. 1, 2, 3, 3a.

¹¹³ *Ten pat.*

¹¹⁴ *Ten pat.*

asmenį lapas, mokėjimo kvito išdavimo data ir numeris, pateiktų asmens tapatybę liudijančių dokumentų nuorašai, išduoto paliudijimo kopija ir protokolas. Protokole buvo įrašoma, kad „aš <...> laikau save LIETUVOS PILIEČIU, prašau mane imti savo globon ir išduoti man apsaugos lapą“¹¹⁵. 1918 m. lapkričio mėnesį dokumentus tvirtino jau ne Maskvos lietuvių šelpimo draugijos pirmininkas, o Lietuvos Tarybos įgaliotinio Maskvos atstovybė¹¹⁶.

1918 m. lapkričio 5 d. Vokietijai nutraukus su Sovietų Rusija diplomatinis santykius¹¹⁷ oficiali Lietuvos Tarybos įgaliotinio Maskvos atstovybės veikla prie Vokietijos generalinio konsulato Maskvoje buvo sustabdyta. Tai matyti iš 1918 m. lapkričio 26 d. Lietuvos Valstybės Tarybos protokole esančios A. Stulginskio ataskaitos apie Tremtinių ir belaisvių komisijos darbą¹¹⁸. A. Stulginskis Lietuvos Valstybės Tarybai pranešė, kad „paskutiniu momentu tremtinių grąžinimas suiro“¹¹⁹. Iš Maskvos atstovybėje 1918 m. rugpjūčio–lapkričio mėn. dirbusio Lietuvos Tarybos įgaliotinio L. Daukšos interviu, pasirodžiusio spaudoje 1920 m. balandžio 7 d., aiškėja, kam buvo perduotas Lietuvos piliečių atstovavimas Maskvoje ir jos apylinkėse, Sovietų Rusijai nutraukus diplomatinis santykius su Vokietija. Jo teigimu, Lietuvos piliečių atstovavimas buvo pavestas Švedijos konsului. Šis rūpinosi Lietuvos piliečių dokumentais (pasais, metrikomis). Lietuvos Tarybos įgaliotinio Maskvos atstovybės dokumentus perėmė Lietuvių reikalų komisariatą. Paimti dokumentai saugoti kartu su Lietuvos ūkio rūmų turtu¹²⁰.

¹¹⁵ Liudviko Mankausko asmens byla. LCVA, f. 1014, ap. 1, b. 55, p. 3a.

¹¹⁶ 1918 11 06 Lietuvos Tarybos įgaliotinio Maskvos Atstovybės į Vokietijos generalinį konsulatą Maskvoje. LCVA, f. 1014, ap. 1, b. 55, lap. 1.

¹¹⁷ Baumgart, W. *Deutsche Ostpolitik 1918. Von Brest-Litowsk bis zum Ende des Ersten Weltkrieges*. Wien u. München: Oldenbourg, 1966, S. 258. Prieiga per internetą: <http://ubm.opus.hbz-nrw.de/volltexte/2010/2356/pdf/doc.pdf> [Leidimas pakartotas 2010.]

¹¹⁸ *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai, 1917–1918*. Sudarė A. Eidintas, R. Lopata. Vilnius: Mokslas, 1991, p. 398–399.

¹¹⁹ *Ten pat*, p. 399.

¹²⁰ Iš buvusio Lietuvos valdžios įgaliotinio darbuotės Maskvoje. *Laisvė*. 1920, balandžio 7.

L. Daukša savo veiklą Maskvoje tęsė neoficialiai, jis teikė patarimus ir žinias apie Lietuvą tautiečiams¹²¹.

Išvados

1. Išanalizavus Lietuvos atsiskyrimo nuo Rusijos paskelbimų chronologiją (1917 m. gruodžio 25 d., 1918 m. sausio 6 ir 26 d.) ir geografiją (Lozana, Stokholmas, Vilnius) paaiškėjo, kad visi jie padaryti tuo metu, kai vyko Vokietijos ir Sovietų Rusijos derybos, ir jais siekta gauti Antantės šalių pripažinimą dar iki pasirašant Vokietijos ir Sovietų Rusijos taikos sutartį. Lietuvos pilietis randasi 1918 m. kovo 23 d., ratifikavus Brest Litovsko sutartį Vokietijos Reichstage, Lietuvos Tarybos delegacijai Vasario 16-osios aktą notifikavus Vokietijos vyriausybei ir Vokietijos kaizeriui suteikus Lietuvai pripažinimą *de jure*. Vyriausioji lietuvių taryba Rusijoje Lietuvos Tarybą oficialiai pripažino ir buvo jai subordinuota 1918 m. gegužės 8 d., nors atskiri VLTR nariai ar įgaliotiniai Lietuvos Tarybos įgaliojimus veikti Sovietų Rusijoje jos vardu buvo gavę ir anksčiau.

2. Lietuvos Tarybos vyriausiasis įgaliotinis Maskvoje „visai Rusijai“ Č. Landsbergis buvo paskirtas Vokietijai užmezgus su Sovietų Rusija diplomatinis ir konsulinis santykius ir 1918 m. gegužės mėn. įsteigus generalinius konsulatus Maskvoje ir Petrograde. Lietuvos Tarybos vyriausiasis pasiuntinys buvo subordinuotas Vokietijos generaliniam konsului Maskvoje ir jam įteiktame įgaliojime nurodytų funkcijų atlikti negalėjo, nes vyriausybės nesudariusi Lietuva neturėjo teisės skirti diplomatinio ar konsulinio atstovo užsienyje. Susitarę su Vokietijos generaliniu konsulu Maskvoje VLTR vicepirmininkas M. Sleževičius ir Maskvos lietuvių šelpimo draugijos pirmininkas K. Lapinas Lietuvos piliečiams išduodavo paliudijimus, kurių pagrindu Vokietijos generalinis konsulas išduodavo jiems Lietuvos piliečio pasą ir apsaugos raštą.

¹²¹ *Ten pat.*

Kiti Lietuvos Tarybos paskirti įgaliotiniai Sovietų Rusijoje buvo subordinuoti Č. Landsbergiui.

3. Lietuvos Tarybai 1918 m. vasarą paskyrus du vyriausiuosius krašto atstovus Sovietų Rusijoje – Petrograde (liepos 22 d.) ir Maskvoje (rugpjūčio 21 d. ir spalio 14 d.), kurių įgaliojimai priklausė tik konkrečiai miesto ir jo apylinkių jurisdikcijai, Lietuvos Tarybos atstovavimas Sovietų Rusijoje buvo decentralizuotas. Paskirti vyriausieji įgaliotiniai atstovavo nebe Lietuvos Tarybai, o savo kraštui, valstybei ir jos piliečiams. Tačiau jie ir toliau buvo subordinuoti Vokietijos generaliniams konsulatams Maskvoje ir Petrograde. Lietuvos Tarybos vyriausiųjų krašto atstovų bendradarbių paskyrimą ir atleidimą koordinavo Lietuvos Tarybos prezidentas, tvirtino Vokietijos karinė vadovybė Lietuvoje. Vokietijai nutraukus diplomatinius santykius su Sovietų Rusija, Vokietijos ir Lietuvos piliečių atstovavimą perėmė Švedija.

REPRESENTATION OF THE COUNCIL OF LITHUANIA IN SOVIET RUSSIA IN 1918

SANDRA GRIGARAVIČIŪTĖ

Summary

Keywords: Council of Lithuania; representation; authorised representative; Soviet Russia; Germany.

The article addresses the problems relating to the specificity of appointment, competence and activities of the chief authorised representatives of the Council of Lithuania in Soviet Russia (Moscow and Petrograd). The research covers the period from 14 May 1918 to 11 November 1918, i.e. from the appointment of Česlovas Landsbergis to the position of the chief au-

thorised representative of the Council of Lithuania “for the whole Russia” in Moscow to the formation of the Lithuanian Provisional Government when Lithuania, which already had its own Government, could delegate its diplomatic representative abroad. The study reveals the actual mechanism of representation of the Council of Lithuania, Lithuania and Lithuanian

citizens in the European part of Soviet Russia (up to the Urals) as part of the German diplomatic and consular service and shows the efforts to take over Lithuania's diplomatic and consular representation from Germany. The first part of the article analyses the origins of representation of the Council of Lithuania; it reveals when and where the separation from Russia was declared, when the citizen of Lithuania originated and how the process of subordination of the Supreme Lithuanian Council in Russia to the Council of Lithuania took place. The second part investigates the

context of appointment and activities of Česlovas Landsbergis, the chief authorised representative of the Council of Lithuania in Moscow, his competence and the assistance of representatives of Lithuanian institutions in Russia in the fulfilment of the functions entrusted to him. The third part analyses the changes of representation of the Council of Lithuania in Soviet Russia from 21 August 1918 through 11 November 1918 and reveals how the competence and jurisdiction of chief authorised representatives evolved.

Īteikta 2017 m. rugsėjo 25 d.